

Marijan Rupert

Leja Forštner z Marijanom Rupertom

Forštner: Ste vodja Rokopisne zbirke in zbirke redkih tiskov Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK), ki “zbira, hrani, strokovno obdeluje in razstavlja oziroma drugače promovira” temeljno nacionalno zbirko srednjeveških in novoveških rokopisov ter redkih in dragocenih starih tiskov. Opišite, prosim, našim bralcem svoj običajni delovni dan.

Rupert: Vsakič, ko vstopim na rokopisni oddelek NUK-a, se počutim privilegirane, da lahko opravljam pomembno in odgovorno delo, ki me hkrati tudi notranje bogati. Pri svojem delu namreč združujem posebno zanimanje za človeške usode s strastjo do literature. Po izobrazbi sem komparativist in literatura je vedno bila velik del mojega življenja; pogosto imam občutek, da sem kot radoveden otrok, ki brska po podstrešju, kjer so se skozi stoletja nabirale zanimive stvari; te s spoštovanjem pregledujem, odkrivam, in pri tem tudi uživam. Zame je rokopisna zbirka čudovit in poseben prostor, kjer se dejansko čuti prisotnost duhov preteklosti, bodisi s podob na slikah in fotografijah bodisi iz shranjenih rokopisov ...

Moj običajni delovni dan zapolnjuje urejanje oziroma inventarizacija gradiva, sestanki glede organizacije dela v knjižnici in različnih sodelovanj izven nje, pa tudi priprave na večje projekte, razstave, dogodke. Veliko je komunikacije s pisatelji in drugimi kulturniki ter kulturnimi organizacijami. Ob rednem delu mi včasih zmanjka časa, da bi se lahko bolj s srcem posvetil delu z gradivom, ki ga hranimo, zato z veseljem pripravljam razstave, saj se ob tem bolj približam življenju in ustvarjanju izbranega avtorja.

Svoje delo čutim bolj kot poslanstvo, ki ni vezano na delovni čas in ure, ki jih preživim na delovnem mestu. Rokopisna zbirka je namreč edina enota NUK-a, ki ne dobiva nobenega gradiva kot t. i. obvezni izvod. Za vsako novo pridobitev v Rokopisni zbirki se je treba posebej potruditi. Pri

tem so izredno pomembni osebni stiki z ustvarjalci in njihovimi dediči, ki jih večinoma ne moreš opraviti v službenem času. Ker gre pri zapuščinah in osebnih arhivih pogosto za intimne stvari (dnevniki, korespondenca, osebni dokumenti), je treba vzpostaviti zaupanje in darovalce prepričati, da se bo gradivo v resnici uporabljalo za strokovne in znanstvene namene in da je biti del nacionalne rokopisne zbirke tudi velika čast. To je pravzaprav smisel hranjenja pisne kulturne dediščine.

Forštner: Rokopisna zbirka, katere del je “že tradicionalno” Zbirka redkih tiskov, je pravzaprav najpomembnejši slovenski literarni arhiv, ki poleg rokopisov cele panorame slovenskih literatov obsega tudi rokopisno zapuščino domačih jezikoslovcev, prevajalcev, zgodovinarjev, novinarjev in ostalih kulturnih ustvarjalcev. Kaj pravzaprav zbirate ter kje in kako hranite to neprecenljivo gradivo?

Rupert: Naša zbirka je razdeljena na dva dela: na srednjeveške kodekse in novoveške rokopise. Med srednjeveškimi kodeksi so najbolj znani *Stiški rokopisi* iz 11. stoletja, bogato okrašeni *Avguštinov kodeks* iz samostana Bistra, največjo dragocenost pa predstavlja *Supraseljski kodeks*, eden prvih pisnih spomenikov v cirilici nasploh, ki je na seznamu Unescove svetovne kulturne dediščine. Med novoveške rokopise umeščamo številne zapiske učenjakov, ki so v obdobju humanizma študirali na različnih evropskih univerzah, pa tudi slovarsko gradivo in nabožno literaturo iz baroka. Veliko gradiva spada v obdobje razsvetljenstva (Japelj, Kumerdej); še posebej pomembna je zapuščina Valentina Vodnika, ki velja za prvega slovenskega pesnika, tudi v posvetni literaturi. Iz obdobja romantike hranimo rokopise Primica, Čopa, Prešerna, Kopitarja, Vraza, Koseskega; izjemno zanimivo je gradivo Metelkove pesniške šole. V poznejšem času število zapuščin izredno naraste, saj v Rokopisni zbirki hranimo zapuščine in osebne arhive praktično vseh najpomembnejših slovenskih literarnih ustvarjalcev.

Zbiramo gradivo, ki je pomembno za preučevanje življenja in dela nekega avtorja. Gradivo s katalogizacijo razdelimo po standardiziranih skupinah. V prvo skupino, ki je najpomembnejša za ustvarjalčevo biografijo, uvrstimo osebne dokumente (npr. rojstne in krstne liste, spričevala, dokumente o službovanju, založniške pogodbe, različne izkaznice, od društvenih do bančnih itd.), pa tudi fotografije. V drugo skupino sodijo rokopisna dela, ki jih natančno delimo po literarnih zvrsteh: poezija, proza, dramatika... Za literarne raziskave je še posebej zanimiva avtorjeva korespondenca, ki jo razvrstimo kronološko po abecednem redu

naslovnikov. Med vsebino avtorjeve zapuščine sodi še najrazličnejše drugo tiskano gradivo, od izpiskov, vabil, plakatov, vizitk ipd. Nekatere literarne zapuščine lahko vsebujejo tudi dela, dokumente ali gradivo drugih avtorjev, s katerimi so bili akterji povezani. Vse gradivo v naših katalogih natančno popišemo, ker je tovrstni material največkrat glavni vir za literarnozgodovinske raziskave in temelj pomembnih strokovnih izdaj, kot je na primer zbirka *Zbrana dela* slovenskih pesnikov in pisateljev.

Pred nekaj leti smo zasnovali še novo zbirko publikacij z avtografi – to so knjige oziroma tiski s podpisi, posvetili, opombami in drugimi lastnoročnimi zaznamki avtorjev. Njihovo pomembnost in vrednost opredeljuje rokopis, ki – podobno kot korespondenca – priča o osebnih, literarnih in drugih stikih ustvarjalcev, razkriva genezo literarnih in znanstvenih del ter je zato relevantno biografsko gradivo. Zaradi posebnega kulturnega in zgodovinskega pomena so publikacije v tem pogledu edinstvene.

Vse gradivo hranimo v posebnih prostorih in po posebnem režimu, zanj skrbimo v sodelovanju s kolegi iz restavratorskega oddelka. Prizadevamo si, da bi imelo vse gradivo, ki ga hranimo v naši zbirki, čim boljše, če že ne idealne pogoje, je pa vzdrževanje teh pogojev povezano z visokimi stroški (klima, električna ...). Največje dragocenosti (srednjeveške rokopise, redke tiske ...) hranimo v posebnih ovojih in škatlah v trezorju, ki je bil namensko zgrajen v kleti Plečnikove stavbe. Trezor je opremljen z avtomatsko klimo, ki ves čas vzdržuje primerno temperaturo (od 18 do 20 °C) ter relativno vlago (od 45 do 50 %). Preostalo gradivo hranimo v skladišču, kjer razmere sicer niso tako optimalne kot v trezorju, vendar pa ne ogrožajo niti najobčutljivejšega gradiva. Stare knjižnice, kot je NUK, v zgradbah z debelimi zidovi, grajenimi iz kamnja in opeke, imajo vendarle ustrežnejšo in bolj stabilno mikroklimo kot novejša stavba iz jeklenih konstrukcij in stekla, kjer so nihanja temperature, ki so največji sovražnik papirja, še posebno ogrožujoča.

Večji problem je pomanjkanje prostora. Čeprav smo pred nekaj leti povečali skladišče, nam prostora počasi že zmanjkuje, ker se število in obseg zapuščin izredno povečujeta. Če je recimo za Prešernom ostalo vsega skupaj le nekaj drobnih map z rokopisi, lahko moderne zapuščine ali arhivi obsegajo tudi po deset ali celo več tekočih metrov gradiva.

Forštner: Nekatera gradiva v zbirki so menda tako občutljiva, da so lahko razstavljena le vsakih nekaj desetletij. Ali to drži?

Rupert: Res je, da papir v primerjavi z drugo dediščino spada med najobčutljivejše materiale za hranjenje, zato obstajajo mednarodni standardi

o hrambi in razstavljanju, ki se jih tudi v NUK-u dosledno držimo. Poleg ostalih atmosferskih pogojev (temperatura, vlaga) je papir posebej občutljiv za svetlobo, zato mora biti svetloba na razstavah omejena na vrednost 50 luksov. Najobčutljivejši za hranjenje so, paradoksalno, novejši papirji, narejeni iz lesne celuloze in beljeni s kemičnimi postopki. Starejši papirji, izdelani po tradicionalnem ročnem postopku iz cunj in konopljinih vrvi, so neprimerno boljše kvalitete. V srednjem veku so za pisanje uporabljali pergament, ki se je izkazal kot ena najboljših in najtrajnejših pisnih podlag. Najstarejši kodeks, ki ga hranimo v NUK-u, je star že častitljivih 1200 let in je še vedno v odličnem stanju. Vsaj v pogojih, v katerih ga hranimo danes, bo brez težav skoraj nespremenjen preživel še nekaj tisočletij. Problem v NUK-u predstavlja predvsem novejša knjižna produkcija, natisnjena na kislem papirju, ki postane sčasoma zelo krhek in začne razpadati. Kvaliteta papirja je bila še posebej slaba v času ekonomskih kriz in vojn, zato smo morali na primer precej knjig poslati na razkisljenje v Nemčijo.

Poleg slabe kvalitete papirja rokopise ogrožajo tudi agresivna črnila, narejena na podlagi železovega oksida, ki včasih dobesedno "prežre" papir. Take primere je treba pravočasno stabilizirati z ustreznimi kemičnimi postopki.

Kot že rečeno, za dragoceno kulturno dediščino, ki jo pri nas hranimo tako rekoč "za večnost", skušamo optimalno skrbeti. Pred leti smo s pomočjo pokrovitelja (danes v času krize jih praktično ne najdemo več) uredili rokopisno zapuščino Srečka Kosovela. Spravljena je v ustreznih škatlah, vsak listek rokopisa je v posebnem ovoju iz brez kislinkega papirja. Žal lahko zaenkrat na podoben način uredimo le gradivo najpomembnejših ustvarjalcev iz preteklosti, naš cilj pa je vsekakor, da bi bilo postopoma na ta način urejeno vse gradivo, ki ga hranimo.

Forštner: Do katerega gradiva vi čutite največ spoštovanja in zakaj?

Rupert: Osebno na rokopisno gradivo gledam kot na originale, ki imajo tako kot vsa izvirna umetniška dela "avro", kot jo je definiral nemški filozof Walter Benjamin. Zaradi tega so posebni in vredni spoštovanja.

V izobilju rokopisov je precej težko posebej izpostaviti enega. S spoštovanjem me seveda navdajajo srednjeveški kodeksi, ki so danes čudoviti in častitljivi umetniški artefakti, v katerih človek začuti zgoščeno zgodovino in intelektualni napor. A vendar me osebno najbolj privlačijo novejši rokopisi, kajti iz njih se da subtilno in hkrati jasno razbrati avtorjevo osebnost, njegovo človeško intimo in vzgibe, ki so ga vodili v umetniško

ustvarjanje. Posebej zanimivi so dnevniki in korespondence, ki iskreno pričajo o občutjih pisca na najbolj neposreden način, brez samocenzure.

Izjemno pretresljivo je pismo, datirano dan pred Kettejevo smrtjo, ki ga je pesnik z onemoglo, tresočo roko pisal na smrtni postelji v Cukrarni, vdan v usodo, a še vedno z vero v izboljšanje svojega zdravstvenega stanja. Ali pa korespondenca danes tako rekoč neznanega pesnika Franceta Zbašnika, ki je tragično nihajoča med mladeniškiimi ljubezenskimi upi in gotovo slutnjo konca, zaključuje pa se s faktografsko prilogo časopisnega izreza, ki suhoparno sporoča novico o pesnikovi smrti na fronti tik pred koncem prve svetovne vojne. Torej *memento mori*, otipljiva usoda slehernika, ki nas nekje čaka in nad katero se zamisliš... Rokopisne beležnice Mile Kačič z navedbami poznih, neprespanih nočnih ur, ko je zapisala prve osnutke pesmi, polnih neznosne ljubezenske bolečine ob odhodu ljubljenega. Kocbekovi, včasih z roko korigirani tipkopisi pesmi z obledelimi črkami na tankem, skoraj prosojnem papirju, kjer se vedno znova sprašuje o svojem jazu in svoji biti. Pahorjevo nesmrtno pričevanje iz uničevalnih taboriščih, roman *Nekropola*, razpadajoč sveženj prvih originalnih tipkopisov, ki so jih pred leti našli skrite pod streho kurnika Kosovelove hiše v Tomaju in smo jih na srečo zadnji hip uspeli rešiti pred popolnim propadom. Zupanove jetniške pesmi na toaletnem papirju, po ustnem izročilu napisane z improviziranim čopičem iz las ter črnilom iz prahu in umazanije v celici. In seveda Kosovelovi rokopisi pesmi, več kot 1200 se jih je ohranilo kot prepričljiv dokaz njegovega izjemnega pesniškega genija, napisanih večinoma na ostankih italijanskega dokumentnega papirja iz predala njegovega očeta.

Vsaka zapuščina ima svojo človeško zgodbo, ki je neponovljiva, hkrati pa se nam kot metafora ves čas ponavlja tudi v naših življenjih; podobno kot v umetnosti nasploh. Rokopise zato doživljam kot najbolj avtentične dokumente časa, ki pričajo o zgodovini na drugačen, bolj oseben, ponotranjen in popolnoma neposreden način.

Forštner: Nekoč ste dejali, da je ta zbirka kot muzej, ki pa daje gradivo v uporabo, a le pod določenimi pogoji. Komu je torej dovoljeno rokovati z njim?

Rupert: Naša zbirka tako kot muzej vsebuje originale, ki so del kulturne dediščine, zato je najbolj zaprt oddelek v Narodni in univerzitetni knjižnici. Ob vstopu je treba pozvoniti ali se vnaprej najaviti, v čitalnici imamo stalen videonadzor, vsi delovni prostori in skladišča so opremljeni z alarmnim sistemom. V naši zbirki hranimo največje dragocenosti, zato je pokojni ravnatelj Jaro Dolar Rokopisno zbirko imenoval kar oltar

nacionalne knjižnice. Gradivo iz Rokopisne zbirke v glavnem uporabljajo strokovnjaki in študenti v študijske in raziskovalne namene, in sicer izključno v naši čitalnici. Pri pregledovanju je treba uporabljati rokavice ali pa si temeljito umiti in posušiti roke, da na papirju ne ostanejo sledi umazanije ali maščobe. Izposojamo ga le občasno za potrebe razstav. Razmeroma pogosto ga uporabljajo za snemanje dokumentarnih in kulturnih oddaj (primeri: Kajuh, Izidor Cankar, Finžgar). Ravno pred kratkim smo zaključili snemanje dokumentarnega filma o Kajuhu. Naše gradivo je z omembo ali s sliko nepogrešljivo prisotno v skoraj vsaki znanstveni ali poljudni izdaji iz slovenske literarne zgodovine. Zbirka rokopisov in starih tiskov je tudi glavni vir gradiva pri tiskanju faksimilov pomembnejših del iz zgodovine slovenskega slovstva.

Pri uporabi in javni objavi gradiva posebej pazimo, da ne kršimo določil zakona o avtorskih pravicah, ki postaja vedno bolj omejevalen. V naših fondih hranimo namreč dela, včasih tudi neobjavljena besedila še živečih avtorjev, zato dosledno skrbimo, da na tem področju ne prihaja do zlorab. Avtorske pravice namreč tudi v primeru daru knjižnici pripadajo avtorju ali dedičem. Ena od zanimivih posebnosti naše zbirke je tudi t. i. institut klavzure: če avtorji ali dediči menijo, da bi lahko bilo določeno gradivo ali celotna zapuščina iz različnih, tako avtorskih kot diskrecijskih razlogov neprimerno za javnost, ga primerno označimo, zapremo in ga ne dajemo v javno uporabo do datuma, ki ga določimo skupaj z dediči.

Gradivo iz naše zbirke predstavljamo tudi na razstavah ter s tem na poljuden in strokoven način seznanjamo širšo javnost z našo kulturno in literarno zgodovino. Poleg razstav v naši zbirki prirejamo tudi vodstva po zbirki, pogovore z avtorji in različne literarne dogodke. Verjamem in si ves čas iskreno želim, da Rokopisna zbirka NUK-a ne bi bila le mrtvo in zaprto skladišče gradiva, ki se stoletja praši na policah, ampak odprto središče živega ustvarjanja in kulture.

Besede muzej zato nisem izbral naključno. V resnici si že precej dolgo prizadevam, da bi v prihodnosti, ko bo nekoč morda vendarle zgrajen NUK 2, v sedanji stavbi zaživel slovenski literarni muzej. Ravno v ta namen že nekaj časa zbiramo tudi značilne osebne predmete naših književnih ustvarjalcev: pisalne stroje, nalivna peresa, očala... Plečnikova zgradba kot arhitekturna mojstrovina se mi zdi idealna lokacija za ta namen, saj jo pride pogledat vsak turist, ki obišče Ljubljano. Vsako leto jo obišče tudi množica šolskih in študentskih skupin.

Forštner: Se sistematično zbiranje gradiva nadaljuje tudi v 21. stoletju ali je novo tisočletje prineslo nove načine zbiranja gradiva?

Rupert: Z zbiranjem gradiva se ves čas intenzivno ukvarjamo, nekaj gradiva pridobimo tudi z občasnimi nakupi v antikvariatih. Vedno znova me preseneča, koliko rokopisov in drugega zanimivega gradiva iz preteklih stoletij se še vedno najde pri nekaterih zasebnih zbiralcih, družinah, bibliofilih. Zbirko torej ohranjamo živo, poleg zbiranja zapuščin pa se osredotočamo tudi na zbiranje gradiva še delujočih avtorjev, saj postaja “rokopisno” gradivo vedno bolj efemerno.

Zanimivo je spremljati tudi razvoj pisave ter pisnih podlag, pisanje na papir namreč hitro izumira, posamezniki le še redko, ob posebnih priložnostih, napišejo kakšno dopisnico ali čestitko. Pisalni stroj so že v prvi tretjini prejšnjega stoletja množično uporabljali za pisanje, zato danes tudi tipkopis, še posebej če ima s pisalom zapisane avtorske pripise, marginalije, korekture, velja enako kot original.

Danes živimo v drugačni, elektronski dobi: socialni stiki so se preselili na medmrežje, v virtualno okolje. Bomo morda nekoč pregledovali arhive ustvarjalcev na Twitterju, Facebooku ali preverjali njihova SMS-sporočila? Korespondence pisateljev in učenjakov so bile v preteklosti dragocen in izčrpen vir za znanstveno preučevanje. Bojim se, da v novi dobi ne bo ostalo veliko relevantnega pisanja. Medsebojno pisno komuniciranje postaja vedno bolj površno in banalno, vse bolj omejeno na nekaj okrajšav in slikovnih znakov. Če karikiram, postaja pisava podobno kot na samem začetku čedalje bolj slikovna. Predstavljam si, da verjetno ni daleč čas, ko bodo ljudje abecedo sicer še poznali, a le še kot vizualni pripomoček na tipkovnici računalnika ali telefona, pisave pa sicer sploh ne bodo več uporabljali.

V Rokopisni zbirki NUK-a zbiramo tudi digitalne zapuščine slovenskih ustvarjalcev, vsebine njihovih računalnikov in nosilcev elektronskega zapisa, tako da “*born digital manuscript*” (navajam angleški izraz, ker ustreznega v slovenščini še ne poznamo) danes že velja za originalni avtorski zapis. Digitalne zapuščine hranimo v digitalnem okolju. Kaj se bo z njimi dogajalo v prihodnosti, si ne upam napovedati. Sam zaenkrat še ostajam zavezan materialni preteklosti, zavedam pa se, da z menjavo medija, ravno tako kot v času Gutenbergove paradigme, ustvarjanje ne bo izginilo. Nujno se je treba prilagoditi in poskrbeti, da ohranimo za prihodnost tudi digitalni zgodovinski spomin.

Forštner: Rokopisno zbirko zagotovo pomembno dopolnjujejo in bogatijo literarni ustvarjalci in kulturniki, ki vam v oskrbo prepuščajo svoje arhive. Na kakšen način, če sploh, pa vas pri delu podpira država?

Rupert: Veliko večino osebnih arhivov in zapuščin pridobimo kot dar, zato se moram najprej iskreno zahvaliti vsem, ki so v današnjih časih komercializacije, potrošništva in materializma še ohranili to pomembno zavest, da gre za dragoceno nacionalno kulturno dediščino, ki ima predvsem izjemno simbolno vrednost in se je ne da ovrednotiti s finančnega vidika. Pri nas na srečo tovrstno gradivo še ni postalo samo ekonomsko tržno blago, kot je v marsikateri evropski državi.

Posebej se mi zdi potrebno poudariti, da je tudi za avtorje pomembno, da se njihovo gradivo zbere in hrani v nacionalni zbirki. S tem je zagotovljena dostopnost do originalnega gradiva študentom in raziskovalcem, ki gradivo uporabijo za svoje diplomske in doktorske disertacije, članke in prispevke na simpozijih ter tako avtorjem omogočajo posreden vstop v literarno zgodovino. Zelo me veseli, da so se za to odločili mnogi pomembni književniki, katerih dela že hranimo v zbirki.

Država je v primeru izrednega odkupa v preteklosti resnično pomagala s finančnimi sredstvi. A ta sredstva so vedno bolj omejena, cene dragocenega starega gradiva na dražbah v tujini pa so za naše razmere dobesedno ekstremne. Tak primer je na primer lanska dražba dragocenega, čudovito okrašenega kodeksa dunajske provenience, ki je bil v lasti plemiške družine Erberg s Kranjskega, v znani dražbeni hiši v Londonu. Pred dražbo so nas sicer obvestili o prodaji, žal pa je bila že izhodiščna cena tako visoka, da se za odkup ni potegovala niti neprimerno bogatejša avstrijska nacionalna knjižnica. Za naše skromne razmere bi bil odkup tako rekoč znanstvena, pravzaprav finančna fantastika.

Kot nacionalna knjižnica moramo torej najprej poskrbeti, da bo gradivo dovolj hitro in natančno katalogizirano in zaščiteno ter na voljo raziskovalcem. Pred leti sem bil na Dunaju nekaj časa gost v Literarnem arhivu avstrijske nacionalne knjižnice, kjer sem imel priložnost spoznati njihov način dela. Tam gre pri popisu zapuščine za izrazito interdisciplinarno timsko delo, kjer skupino sodelavcev literarnega arhiva po potrebi projektno dopolnijo strokovnjaki s področja literarne zgodovine, univerzitetni profesorji itd., ki sistematično uredijo in preučijo zapuščino določenega avtorja. Kot rezultat teh raziskav po možnosti sledi izid monografije o avtorjevem življenju in delu s poudarki na primarnih virih (z rokopisnim in biografskim gradivom, ki ga hrani arhiv). Poleg tega dvakrat na leto izdajajo tudi svojo revijo.

Najbolj bi bil vesel, če bi nas država ustrezno podpirala s kadri. Postopek katalogizacije gradiva in natančen popis so namreč zamudni procesi. V zbirki smo trenutno zaposleni trije in pol, zaostanki v obdelavi iz preteklosti pa se vlečejo še iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Hranimo

namreč okoli štiristo tekočih metrov še neobdelanega rokopisnega gradiva, ki je sicer tematsko in vsebinsko urejeno za uporabo, a nekaj zapuščin in arhivov že desetletja čaka na natančno katalogizacijo in primerno zaščito.

Forštner: Ker se v NUK-u zavedate, da “narodu, ki ne hrani dokumentiranega pisnega oziroma materialnega spomina o svojem kulturnem in znanstvenem obstoju, grozi zgodovinska smrt”, si – tudi z digitalizacijo Rokopisne zbirke in zbirke redkih tiskov – prizadevate “vse gradivo, ki je kot dokaz slovenske pisne ustvarjalnosti, ohraniti za prihodnje rodove”. Katero gradivo lahko že najdemo na spletnem portalu Digitalne knjižnice Slovenije?

Rupert: Danes velja digitalizacija za najprimernejši način reprodukcije in trajnega hranjenja rokopisnega gradiva, ki ima še to pomembno prednost, da je lahko prek interneta dostopno po vsem svetu. V Rokopisni zbirki smo pred nekaj leti s pomočjo pokrovitelja skenirali precej literarnih del, ki so javnosti že na ogled v digitalni knjižnici: celoten ohranjeni rokopisni opus Prešerna ter obsežen izbor iz rokopisnih zapuščin Gregorčiča, Ketteja, Murna, Cankarja idr.

Kljub temu da je digitalizacija gradiva izjemno pomembna, se tudi ob tem porajajo pomembna vprašanja, med njimi je morda najbolj relevantno vprašanje selekcije – vemo, da digitalna reprodukcija gradiva in trajno hranjenje nista poceni, in nekako nenavadno se zdi, da bi nekdo želel v celoti brati Cankarjeve romane v rokopisu, če jih ima udobno natisnjene v knjigi in večinoma tudi že dostopne na ekranu? Največje zanimanje za rokopisno gradivo še vedno vlada med strokovnjaki, tem pa pri starejšem gradivu ne zadostuje še tako kvalitetna kopija, vedno želijo videti original. Zelo pomembne pa so seveda varnostne kopije, za primer, če se original po naključju uniči.

Forštner: V opisu dejavnosti Rokopisne zbirke je med drugim navedeno, da “pripravlja razstave in drugače promovira dragoceno gradivo”. Kot soavtor ste leta 2013 sodelovali pri dveh spominskih razstavah, s katerima sta bili v NUK-u uradno obeleženi 100-letnici rojstva dveh pomembnih literatov, Mile Kačič (*V meni je ogenj*) in Igorja Torkarja (*Iskanje nenajdljivega*). Kaj bi morala slovenska javnost vedeti o teh dveh ustvarjalcih?

Rupert: Mila Kačič in Igor Torkar se mi zdita izjemna ustvarjalca, ki ju je literarna zgodovina na neki način prezrla. Mile Kačič ne najdemo skoraj

v nobeni antologiji, kot ena najbolj izrazitih ljubezenskih pesnic pa ni bila uvrščena niti v antologijo ljubezenske poezije. A prepričan sem, da bo njena poezija živela naprej, ljudje bodo še dolgo brali njene izjemno občutene pesmi. Ob takih avtorjih se mi vedno znova poraja vprašanje o uradnem kanonu slovenske literarne zgodovine in vrednotenju literarnega dela. Vemo, da so nekateri avtorji razvojno izjemno pomembni v sistemu periodizacije slovenske književnosti, a jih ne bere nihče in bodo morda ostali le učbeniški akterji literarne preteklosti. Drugi, ki niso bili predstavniki “*mainstreama*”, pa iz nje pogosto brez pravega razloga izpadejo. Seveda pri tem ne govorim o trivialni literaturi. Rokopisno zapuščino Mile Kačič je naši zbirki darovala njena prijateljica, igralka Ivanka Mežan. Zgodba Mile Kačič, ki jo razberemo iz dokumentov in rokopisov v njeni zapuščini, ki so bili na ogled na razstavi, je pretresljivo pričevanje o iskanju ljubezni, naklonjenosti in človeške bližine. Ohranilo se je tudi veliko literarnega delovnega gradiva, osnutkov in različnih verzij pesmi, zato bi lahko bila eden vzorčnih primerov za vedo, ki preučuje nastanek literarnih del.

Pri Igorju Torkarju naletimo na drugačen problem, na problem družbenokritične angažiranosti in zgodovinske odgovornosti, pričevanja o zamolčani preteklosti, čeprav se njegov roman *Umiranje na obroke* kljub moderni literarni formi pravzaprav umešča na mejo med fikcijo in (predvsem!) avtobiografijo. Roman, v katerem je upodobil svojo tragično življenjsko zgodbo in borbo za pravico, je bil ob izidu zaradi umeščenosti v zgodovinski trenutek prava uspešnica. Njegova bogata zapuščina, ki jo je ob avtorjevi stoletnici darovala njegova hčerka, zato presega meje literature in se umešča v okvir slovenske kulturne ter tudi politične zgodovine.

Forštner: Mila Kačič je bila priznana pesnica in igralka, njen življenjski sopotnik pa je bil kipar Jakob Savinšek, čigar manj znano pesniško ustvarjanje ste prvi predstavili slovenski javnosti in njegove pesmi zbrali v knjigi *Izbrane pesmi – Jakob Savinšek*, za katero ste napisali tudi spremno besedo. Kaj nam lahko poveste o njegovi poeziji?

Rupert: Poezija Jakoba Savinška, enega najbolj znanih slovenskih modernističnih kiparjev, je po svoje specifična, zanimiva pa se mi je zdela predvsem zato, ker je nastala izven literarnega konteksta. Čeprav je bil Savinšek tesen prijatelj recimo Andreja Hienga, pa včasih Mrakovega kroga, se nikoli ni resnično uvrstil vanj. Kljub temu da je njegov pesniški opus razmeroma skromen, me je presenetilo dejstvo, da so bili njegovi pesniški poskusi v času po drugi vojni tako vsebinsko kot

formalno izredno “moderni”; spomniti se moramo namreč, da so nastali v obdobju, ko so izšle “pesmi štirih”, ko je v slovenski poeziji nastopil premik iz kolektivistične ideologije sočrealizma v intimizem. Savinšek, ki ni bil čisto del literarne srenje, se ni obremenjeval z aktualno poetiko in slovensko literarno situacijo. Pisal je v razbitem, prostem verzu, brez interpunkcije. Zelo pozorno je sledil razvoju evropske umetnosti in se mu skušal prilagoditi tudi v svojem ustvarjanju, med drugim je v Angliji obiskal slavnega kiparja Henryja Moora. Morda imajo ravno zato njegove pesmi specifičen vizualni učinek, ki odlično korespondira z njegovo kiparsko vizijo, saj je imel kot kipar seveda poseben čut za prostor. Zato nekatere pesmi po vizualni podobi presenetljivo spominjajo na konstrukcije modernističnih kiparskih form, ki jih je ustvaril v teh letih. Njegova poezija je zelo avtonomna v svojem izrazu in ni le preprosto upesnjevanje dogajanja v umetniku in svetu okoli njega, pač pa pristno pesniško izrekanje resnice sveta, kot ga je sam doživljal.

Forštner: Dejali ste, da se Savinškova poezija mestoma povezuje z njegovim razvojem v kiparstvu, stik dveh umetniških diskurzov pa me asociira na razstavo *Literatura brez knjige* (v NUK-u 2013/14), ki je predstavila literarno-likovni projekt Lele B. Njatin z naslovom *Življenjski krog*. V njem avtorica odpira razpravo o večnem vprašanju o obstoju literature in umetnosti nasploh, zato me zanima, kakšen je vaš odgovor na to vprašanje? Kako torej obstaja literatura?

Rupert: Odgovor na to vprašanje bi lahko bil za človeka, ki dela v knjižnici in je popolnoma obdan s knjigami, razmeroma lahek. Literatura seveda fizično obstaja v knjigah, a brez bralca, ki jo s svojimi psihičnimi akti obudi v zavesti, bi knjige ostale le predmeti. Pri projektu Lele B. Njatin me je zelo pritegnila ravno teza o minljivosti, ki jo je razvil že Roman Ingarden: da literatura ne obstaja kot nekaj idealnega, zunaj časa in prostora, pač pa kot nekaj, kar je nastalo, kar traja v času in bo nekoč tudi nehalo obstajati.

Zato sam literaturo in umetnost na splošno razumem kot poseben osebni prostor, kjer se v preseku dveh svetov, v ujetem trenutku, srečata avtorjevo delo in intimna življenjska zgodba bralca. V tem kontekstu se mi zdita ključna pojma korelacija in vživetje (“*Einfüllung*”). Zadnji predvsem v pomenu, kot ga je pojmoval dr. Tomaž Brejc, ki mi je kot profesor in mentor na podiplomskem študiju ogromno pomenil ter mi s svojim izjemnim znanjem in navdušenjem odprl popolnoma nove poglede na umetnost.

Že od nekdanj me izredno privlači vprašanje razmerja med literaturo in likovno umetnostjo, ki so ga že v antiki razumeli kot “*ut pictura poesis*”. Osebnost najdem na tem področju ogromno vzporednic. V čem se namreč monokromna Rothkova melanholija na slikah pravzaprav razlikuje od Kosovelovih predsmrtnih pesmi? Mar niso nekatere instalacije Jannisa Kounellisa v svoji zamrznjeni negibnosti čustev podobne Beckettovemu gledališču, kjer ljudje hodijo in govorijo drug mimo drugega, a se nikoli ne srečajo? Na domačem področju pa recimo Kocbekova pesniška zbirka *Zemlja* v kontekstu slikarstva nove predmetnosti na Slovenskem? S tega vidika se mi zdijo zelo zanimive predvsem zgodovinske avantgarde, ki so si še posebej prizadevale za spoj literature, gledališča, likovne umetnosti, arhitekture in življenja.

Forštner: Morda literatura res obstaja brez knjige, a da ima knjiga svojo moč, naj bi dokazala prva Noč knjige, ki je bila lani organizirana na svetovni dan knjige in ki naj bi postala tradicionalna. Lahko, prosim, podrobneje predstavite ta mednarodni dogodek, ki se je rodil v Nemčiji in katerega cilj je “v središče javnosti in medijev postaviti knjigo v vseh njenih tradicionalnih in sodobnih oblikah”?

Rupert: *Noč knjige* je nastala na podoben način kot uspešna *Noč muzejev*, ki se je po Evropi odlično prijela. Pri nas je bila zasnovana predvsem kot nekomercialni in nevladni projekt, čeprav so se vanjo logično vključile tudi založbe, knjigarne in kulturne ustanove. Dogodkov, ki propagirajo knjigo, je pri nas precej, od Slovenskih dnevov knjige do Knjižnega sejma. Predvsem sem bil navdušen, ker je Noč knjige nastala v veliki meri spontano in so se dogodki odvijali z nezadržno naglico. V 79 krajih v Sloveniji in zamejstvu se je na ta večer zgodilo 350 različnih dogodkov: literarni nastopi, predstavitve, branja, okrogle mize. Ne predstavljam si, kako bi bil videti podoben birokratsko voden projekt: glede na izkušnje si mislim, da bi priprave trajale leto dni ali več. Torej še obstaja navdušenje in zaupanje v knjigo.

Forštner: Kako bi vi opisali moč knjige in/ali literature oziroma kako jo občutite?

Rupert: Ena najpomembnejših značilnosti literature in umetnosti nasploh je, da jo večinoma sodimo po moči emocij, ki jih uspe vzbuditi v nas. Tako kot Chopinov preludij ali podoba Casparja Davida Friedricha v nas tudi Keatsova *Oda slavcu* še danes uspe prebuditi skozi zgodovino praktično

nespremenjeno močno čustvo romantične melanholije, hkrati pa premislek o smislu in namenu življenja ter našem položaju v svetu. Ko že govorimo o literaturi, se mi zdi najprimerneje ponazoriti to moč s stihii iz pesmi *Ars poetica* J. L. Borgesa:

*Kdaj pa kdaj zvečer nas kak obraz
pogleda, potopljen v zrcalo;
umetnost naj bo kot to zrcalo,
ki nam vrača naš lastni obraz.*

Seveda se vsi zavedamo, da se skozi umetnost zrcali tudi družba, določena zgodovinska situacija, a vendar vsakemu pokaže tudi in predvsem njegov lastni obraz. Če pritrdimo tezi, da je v današnjem prozaičnem času roman najadekvatnejši izraz literature, je literarni oziroma romaneskni junak po definiciji Milana Kundere naš eksperimentalni ego, fiktivni dvojnik človeka na lovu za lastnim jazom.

Ob študiju primerjalne književnosti smo študentje dobili vpogled v različne metode literarne vede; priznati moram, da mi včasih študij pokvari čisti užitek branja in neposrednega emocionalnega dostopa do literature. Ob mojem delu pa sem razvil še naslednjo profesionalno deformacijo; da namreč k literaturi in predvsem k literarni zgodovini pogosto pristopam na popolnoma drugačen način kot običajni bralec, prek biografske metode. Vedno me zanima, kje in na kakšen način je v ozadju skrito avtorjevo življenje. S pomočjo osebne dokumentacije, ki jo hranimo v zbirki, lahko vstopam v življenje nekaterih literatov na drugačen način, z več informacijami, ki mi razkrijejo marsikaj o samem postopku ustvarjanja, čeprav se jasno zavedam, da je literarno delo popolnoma avtonomno in da se svet literarne fikcije v osnovi razlikuje od resničnega življenja, ki ga je živel avtor. Vendar poznavanje biografije, celo avtorjeve intimne, ki jo najdemo zapisano v njegovih dnevnikih, korespondenci, nakazuje, da so dela praviloma nastala kot direktne reakcije na določene situacije – seveda predelane na umetniški način, sicer bi jih lahko obravnavali le kot memoare. Je morda v tem skritega kaj voajerizma? Ne vem, a prepričan sem, da preučevanje biografskih elementov določenega avtorja vendarle lahko veliko prispeva k spoznavanju njegovega literarnega dela, čeprav se je te metode v modernem času oprijel sramotilni vzdevek pozitivizma.

Forštner: Povejte nam, prosim, za konec, kakšne projekte v Rokopisni zbirki pripravljate v letu 2015?

Rupert: Projektov je veliko: v povezavi s Filozofsko fakulteto (dr. Mojca Smolej) in ZRC SAZU (dr. Kozma Ahačič) pripravljamo konec leta ob slavističnem simpoziju *Obdobja* obsežno razstavo, pravzaprav neke vrste historičen pregled vseh slovnice in slovarjev na Slovenskem. Prvič bo na ogled celotno tovrstno jezikoslovno prizadevanje skozi vso zgodovino slovenskega jezika od protestantizma do danes. S kolegom Petrom Štoko bomo jeseni v Kopru organizirali simpozij in razstavo o glagolici. V sodelovanju z Vladom Vrbičem, entuziastičnim direktorjem Velenjske knjižnice, pripravljamo Kajuhov digitalni portal, v katerem bo na enem mestu virtualno dostopna vsa pesnikova zapuščina. V strateškem načrtu knjižnice imamo obvezo urediti trajno hranjenje digitalnih zapisov, malo dlje bo trajal prehod na elektronsko katalogizacijo rokopisnega gradiva. Sedanji katalog je sicer že dostopen na spletu v obliki iskalne Wordove datoteke.

Že nekaj časa si z dr. Natašo Golob prizadevava za nov, posodobljen znanstveni katalog srednjeveških rokopisov. Popis gradiva, ki sta ga pripravila še France Stele in Milko Kos, je že zastarel, saj bo od objave njunega doslej temeljnega dela na tem področju kmalu minilo sto let. Pripravljamo tudi popis in katalog srednjeveških fragmentov v sodelovanju z dr. Franzem Lacknerjem z Dunaja. Vsak od fragmentov je bil originalno namreč del daljšega besedila, traktata ali kodeksa, zato lahko identifikacija posameznih primerkov veliko prispeva k vedenju o srednjem veku. Glavna naloga pa po mojem mnenju ostaja ves čas enaka: zbrati čim več dragocenega rokopisnega gradiva za raziskave v prihodnosti.